

CUMHURİYETİN İLANINDAN İSRAİL'İN KURULUŞUNA KADAR TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

Mücahit Düzgün

A-Cumhuriyet'in İlk Yılları, Rejimle Bütünleşme

Ülkemizde cumhuriyetin ilanı ile başlayan dönem, Türk milleti için olduğu kadar bir azınlık toplumu olarak Türk Yahudileri açısından da yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları yeni rejimin kurulma ve yerleşme dönemidir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğundan modern bir ulus devlete dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde Atatürk Devrimlerinin çoğu gerçekleştirilmiş, devletle vatandaşlar arası ilişkilerin yapısı ve özellikleri oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak Yahudi azınlık ve devlet arasındaki ilişkiler de düzenlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yarı özerk, iç örgütlü azınlık sistemini Türkiye Cumhuriyeti artık kabul etmemektedir. Kişiler, bir cemaat yoluyla değil, doğrudan devlete bağlıdırlar. Devlet yasaları yaşamın her yönünü kapsamaktadır ve bütün vatandaşlar için din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin geçerli olmaktadır. Bunun sonucunda Yahudilerin bir toplum olarak iç özerkliği kalmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Yahudileri yasal olarak Türklerden ayırmak olanaksızlaşmıştır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde büyük bir titizlikle uygulanan laiklik ilkesi, tarih boyunca varlığını dinsel ilkelere sıkı sıkıya bağlı olarak sürdürmüş olan Yahudi toplumu üzerinde doğal olarak bir kimlik bunalımına yol açmıştır. Ancak bu durum kısa sürede Yahudilerin uyumlu tutumları sayesinde aşılmıştır.

Cumhuriyet dönemi hem kendisi açısından ve hem Yahudiler açısından başkalık gösteren bazı aşamalardan geçmiştir. İlk aşama, Cumhuriyet'in tepkisel ulusçuluk anlayışının egemen olduğu aşamadır. Türk Yahudileri bu ulusçuluk anlayışının karşısında değil yanında yer almışlardır.¹

Milli devletin kuruluşu aşamasında toplumsal hayatın her alanını Türkleştirme çabaları, aynı anda ve kaçınılmaz olarak azınlıklara zorluklar

¹ Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, Afa yay. İstanbul 1992 s. 241

MÜCAHİT DÜZGÜN

çıkartmıştır. Ancak bu durumun azınlık karşıtı bir politika olarak algılanmaması gerekir. Bu, milli bir devlet oluşturulurken olması gereken zorunlu bir aşama olarak değerlendirilmeli.

Dil konusu Cumhuriyet döneminde önemli bir konu olarak ortaya çıktı. Özellikle Türk ulusçuluğunun doruğa ulaştığı bu dönemde Yahudilerin bir çoğunun Türkçe'yi gereği gibi konuşmaması onların devlet yaşamında hak ettikleri yeri almalarının önünde dikilen bir engeldi. Dil sorunu Yahudilerin Türk toplumu ile kaynaşmalarını güçleştirmekteydi. Bunun bilincinde olan Yahudi aydınlarının toplulukları içinde Türkçe'nin konuşulup yaygınlaşması için büyük çaba göstermiş oldukları görülmektedir.

Cumhuriyet Döneminde Türk Yahudilerinde gözlemlenen bir olgu da, Atatürk'e olan sevgi ve bağlılıklarıdır. Bunu da açıkça dile getirmiş bulunuyorlar. Bu sevgi ve bağlılığa birçok örnek verilebilir. A. Galanti şöyle diyor:

*"Mustafa Kemal'den esinlenmiş olan boynu bükük memleketler, gerçek bağımsızlıklarını elde edecekler ve kendilerine bu imkanı verdiği için, bir milyar halk, bu insanüstü Türk'le komuta etmiş olduğu Türk ordusuna secde edecekler... Mustafa Kemal geçmiş ve şimdiki zamanın en büyük adamıdır."*²

1922'de savaşın Türk zaferiyle sona erişini Yahudiler şükranla karşıladılar. Savaş zamanında devletin sadık vatandaşları olarak bütün borçlarını yerine getirmişlerdi. Ateşkes devrinde de Türk davasına sadık kaldılar. Bu durumu yeri geldiğinde birçok Türk devlet adamı konuşmalarında belirtmiştir. Yahudiler de gelecekte Türklerden iyi davranış göreceklarine emindiler. Önemli Yahudi düşünürlerinden Davit FRESKO 27 Ekim 1922 tarihli El Tyempo gazetesindeki bir başyazısında "Yeni Dönemin Eşiğinde"başlığını vererek durumu şöyle anlatıyor:

"Yahudiler dört yüzyıldır Türkiye'de yaşıyorlar. Bu uzun yıllar içinde din özgürlüğü, adalet ve hoşgörü buldular. Bütün arzumuz kutsal ve sevgili vatanımızın her alanda ilerlemesini görmektir. Vatanımıza içtenlikle bağlıyız. Hiçbir art düşüncemiz yoktur. Bunu dinimiz emreder.(Yahudiliğin temel ilkelerinden: Yaşadığım ülkenin yasaları yasalarımıdır.) Biz yeni açılan bu dönemde ki gelişmelerle ilgilenmeliyiz ki görevlerimizi yerine getirelim. Çünkü biz bu vatanın çocuklarıyız."

Bu sözlerden sonra FRESKO bütün Yahudileri görev ve haklarını bilmeye devletin sosyal ve siyasi hayatında etkin bir durum almaya çağırır. Bu yazıda dile getirilen görüşler açıktır. FRESKO, bütün Yahudiler adına, yeni

² Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem yay. İstanbul 1995 s.45

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

açılan dönemde iyi bir vatandaş olmayı, görev ve haklarda eşitlik isteyip, sosyosiyasi bakımdan da Türk toplumu ile bütünleşmiş Musa dininden bir Türk olmayı istiyordu.

Bu arada Lozan'daki Türk heyeti ile İsviçre'deki Türk kökenli Yahudilerden oluşan Yahudi toplumu arasında sıkı ilişkiler doğmuştu. İki taraf arasında sık sık görüşmeler yapıldığı gibi, İsviçre Yahudi cemaati İsmet İNÖNÜ başkanlığındaki Türk heyetini ağırladı. Burada Türk heyetindeki gayri müslim üye olan eski Hahambaşı Haim Nahum'un heyette danışman olarak bulunduğunu da hatırlatalım.

Lozan sırasında Türk heyetince yayınlanan bir broşürde Yahudilerin daima devlete ve vatana karşı borçlarını yerine getirdikleri ve sadakatleri vurgulanıyordu. Türk Heyeti Yahudilerin Türklerle iyi ilişkiler içinde bulunacaklarına güvendiğini belirtiyordu. Cenevre Yahudileri tarafından onuruna verilen bir şölende İsmet Paşa, Türk Yahudilerinin yasa ve düzeni, çalışmayı, ilerlemeyi ve uyumu sevdiklerini söylüyordu.³

Yahudilerin geçmişte Türk devletine çok hizmet ettiklerini belirttikten sonra, onların dış tahriklere kapılmadıklarını ve vatana sadık kaldıklarını söylüyordu. İsmet Paşa "Yazık ki diğer azınlıklar Yahudilerin izinden gitmediler" diyerek sözlerini bitiriyordu. Türk gazeteleri İsviçre'deki Yahudi toplumu ile İnönü arasındaki bu görüşmeleri yazdılar. Bu arada Vakıf, Türklerin Yahudilerde daima sadakat ve destek bulduklarını ve dünyaya yayılmış olan Türkiyeli Yahudilerin kendilerini hala Türk saydıklarını yazdı. İkdam gazetesi ise bir başyazısında azınlıklara vatan uğrunda beraberce çalışma çağrısında bulunarak Haham Haim Nahum'u örnek olarak göstermekte ve "Daima bütün gücüyle vatanın hukuku için çalışmış olan... Onun temiz ellerini saygıyla sıkar,hatta öperiz. Ona ve Onun benzerlerine başımızın üzerinde yer vardır. Vatanın gözünde, Ahmet, Mehmet'le Haim Nahum arasında hiç fark yoktur..." diye yazıyordu.

Lozan anlaşması imzalanıp azınlıklara bazı yeni haklar tanınınca, Yahudi cemaatları bu gibi hakların Türk devletinin hakkaniyetine aykırı olacağına karar vermişler ve bu haklardan vazgeçmişlerdir. Profesör Mişon Ventura ve Avukat Kalev Gabay meselenin hukuki yanlarını inceleyip bu kararı aldıktan sonra, Yahudilerin bu tutumunu İsmet Paşaya duyurmuşlar, İsmet Paşa da bundan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.⁴ 1922 sonbaharında, 1927'ye kadar sürecek bir Yahudi düşmanlığı kampanyası açıldı. Bu kampanya özellikle basında sürdürüldü. Bu beş yıl içinde tek bir temel soru gündemde kaldı: Yeni Türkiye'de Yahudilere yer var mıydı? Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile

³ Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, İletişim yay. İstanbul 1996 s.22

⁴ Moshe Sevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İletişim yay. İstanbul 1993 s.101

MÜCAHİT DÜZGÜN

gelecek hakkındaki pembe görüş ve değerlendirmelere ve birçok Türk devlet adamının Yahudiler lehindeki sözlerine rağmen 1923 yılı Yahudiler için iyi başlamadı.

Türk toplumunun bazı kesimleri içinde Yahudilere karşı düşmanlığın ilk belirtileri 1922 yılı sonlarında ortaya çıktı. Bu yılın Ağustosunda başlayan Büyük Taarruzla, Batı Anadolu ve Trakya Rumlardan temizlenerek Ankara'nın egemenliğine geçti. İlk Yahudi düşmanlığı belirtileri, Türk önderlerinden bazılarının Yahudiler lehindeki sözleriyle dengeleniyordu.

Yahudi karşıtı ilk adım, Ebuzziya Tevfik'in *Tasvir-i Efkar* gazetesi tarafından atıldı. Ebuzziya Tevfik, Türkiye'nin ilk profesyonel antisemiti olarak tanıtılabilir. Bu gazete İzmir Hahambaşısı Ribi Moşe ile bir mülakat yaptı. Mülakat metninde birçok küçük düşürücü sorular, alaylı imalar ve ön yargılar mevcuttu. Bu mülakattan sonra özellikle mizahi gazetelerle, yerel bazı gazetelerde Yahudilere karşı saldırılar başladı.

İlk açık cephe saldırısı, dönemin önemli gazetelerinden *İleri*'den 1922 yılının Aralık ayında geldi. Bu gazete, "Kanımızı Emenler" adını taşıyan bir başyazıyla Yahudileri iki yüzlülükle suçladı, bütün sadakat beyanlarını yalan olarak niteledi.

Bu başyazı güneşli bir günde ansızın düşen bir yıldırım etkisi yaptı. Yalnız içeriği değil, dili ve üslubu bakımından da o zamana değin bu yazının bir benzeri yoktu. İstanbul Yahudi toplumu idare heyeti toplanarak bu yazıyı tartıştı. Edirne ve Trakya'nın birçok Yahudi toplumlarından temsilciler de geldiler. Bu temsilciler, Hahambaşı vekili Ribi Hayim Becerano'dan, *İleri*'nin iddialarını yalanlamasını istediler. Ribi Becerano, o günlerin İstanbul Askeri Valisi Refet Paşa'yı ziyaret etti ve *İleri* gazetesinin bir nüshasını vererek müdahalesini rica etti.⁵

1923 yılının Şubat ayında mizah dergisi *Karagöz* bir Yahudi genci ile ilgili bir fıkra yayınladı. Fıkroda Yahudi genç sık sık "çıfıt" diye anılıyordu. Yahudiler bu tür yayın yapan gazete ve dergiler önemsiz olduğu sürece genellikle bu gibi yayınlara önem vermediler. Fakat göze batan nokta artık milliyetçi Cumhuriyet devrinde eski Osmanlı döneminde düşünülmeyen birçok şeyin mümkün olabilmesiydi.

Edirne'nin Paşaeli gazetesi düzenli bir şekilde köylüleri sömüren veya dürüst olmayan yollarla Müslüman tüccarlara hile yapan Yahudilerle ilgili yazılar yayımlar oldu.

⁵ Avner Levi, a.g.e. s.25

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

Bu gazetenin saldırıları, Trakya'da Yahudi karşıtı bir kaynaşmanın öncüsü oldu. Türklerle Balkan milletleri arasındaki uzun savaşların doğurduğu kırgınlık ve gerginlikler, Türkiye'nin daha dünkü reayası tarafından yenilişi, Türklerin bütün ruhlarıyla bağlı oldukları Rumeli toprak ve kentlerinin yitirilmeleri, kaybedilen yerlerden bütün varını yoğunu bırakarak kaçan Müslüman göçmen kitleleri, özellikle Trakya'da yabancılara, azınlıklara karşı kin ve düşmanlık duygularını arttırdı ve bundan Yahudiler etkilendi.

İstanbul ve Edirne valilerinin yatıştırıcı sözleri, Paşaeli'nin açık özür dileyişi, yetkililerce bu gazete hakkında kovuşturma açılması, doğan huzursuzluğu yatıştırmaya yetersizdi. Böylece daha 1922 yılı sonunda, iyimser tahminler erimeye başladı. 1923 yılında ise Türkiye Yahudilerini zor bir dönem beklediği açıkça ortaya çıktı. Siyasi sorunlar, sosyo iktisadi sorun ve güçlükleri unutturdu. 1920'lerin ilk yıllarında aralıksız bir Yahudi düşmanlığı kampanyası vardı. Bu kampanya 1926-1927 yıllarında tepe noktasına ulaştı ve yavaş yavaş sönmeye başladı.

B-Sakin yıllar 1927-1933

1927 yılından itibaren, 1922 yılından beri süregelen Yahudi düşmanlığı kampanyası Yahudilerin Lozan haklarından vazgeçmeleri, devrimlerin gerçekleşip rejimin yerine oturması, savaşın yaralarının sarılıp geleceğe umutla bakılır hale gelmesiyle sona ermişti. Takrir-i sükun kanunu ve İstiklal Mahkemeleri, suikast, isyanlar tarihe karışmıştı. Türkiye Cumhuriyeti tanınmış, istiklaline ve bütünlüğüne karşı çıkan kalmamıştı. Nüfus fen nihayet artmaya başlamış, ticari gelişmeye de yol açmıştı. Bütün bunlar azınlıklara karşı daha hoşgörülü olmaya imkan tanıyordu. Bu zayıf ve küçük azınlıklardan devlete zarar gelemezdi. Azınlıkların durumu gerçi en ideal bir şekilde dönüşmedi, fakat çok büyük bir iyileşme görüldü.

Yönetim çevrelerindeki yumuşamanın birçok somut sonucu oldu. 1927 Kasım ayında Yahudilere tekrar serbest dolaşım hakkı tanındı. Bu hak Elza Niyago olayı sırasında iptal edilmişti Milli Eğitim Bakanlığı Genel Müdürü, bütün Türk okullarının, Yahudi çocuklara açık olduğunu beyan etti. Daha sonra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, yukarıdaki beyanı tekrarladı ve Yahudilerin eşit vatandaşlar olduğunu vurgulayıp, İstanbul, İzmir, Edirne ve Kırklareli'nde hükümet bütçesinden Yahudi okullara yardım edildiğini açıkladı. Bu ilk kez önemli bir devlet adamının hükümet bütçesinden Yahudi kurumlara yardım edilmesi ilkesini kabul ediydi. Bu arada, 1922 yılında açılmış olan Sami Ginzburg mahkemesi nihayet olumlu bir şekilde sonuç buldu: Sami Ginzburg hakkında hiçbir suç bulunmadığı gibi, kendisinin, vatana hizmet etmiş bir

MÜCAHİT DÜZGÜN

vatanperver olduğu belirtilip, İstiklal Madalyası almaya aday gösterildi. Başka bir davada, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi "Türklüğe hakaret" ten dava edilmiş üç Yahudi'yi beraat ettirdi. Yetkililer, Galata'da Yahudi nüfusunun artması üzerine burada yeni bir Sinagog inşa edilmesine izin verdiler ve Neve Şalom Sinagogu'nun inşasına başlandı.

Diğer taraftan Elza Niyago olayının sanıklarının İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce beraatı kararını Savcılık temyiz etti. Dava tekrar açıldı, tekrar beraat edildiler. Bir kez daha dava edildiler ve üçüncü kez beraat ettiler. Aynı suçtan üç kez mahkeme edilmişlerdi.

Yukarıda sıraladığımız gelişmeler Yahudilerin birey olarak durumunu düzeltmişti. Fakat bir toplum olarak değişme olmadı. Yetkililer Hahambaşılık kurumunun düzenlenme ve yeniden örgütlenmesine izin vermediler. 1865 yılından kalan Nizamname hala toplum örgütünün tek temeli kaldı. Yahudilerin tekrar tekrar başvurularına rağmen yeni ve çağdaş bir Nizamname'ye izin verilmedi. Kurumların yönetimi adet ve geleneklere göre devam etti.

Dil konusunda yetkililerin tutumu açıktı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, "Ben Türk'üm diyen herkes Türkçe konuşmalıdır" dedikten sonra, "bir savaş halinde, Türkçe konuşmayanlar düşmanla işbirliği edebilirler" diye devam edip bütün Türk eğitim ve kültür kurumlarını, Türkçe'yi azınlıklar arasında yaymaya çalışmaya çağırdı.

Gazetelerde yine ara sıra Yahudilere hücumlar olduysa da konular değişmişti. Düşmanla işbirliği, ihanet veya fes giymeme suçlamaları artık görülmemekteydi. Önemli tek konu dil konusuydu. İktisadiyata hakim olmak veya Türkleri sömürmekten de artık söz edilmemekteydi. Dil konusunda yetkililerle basın arasında uyum vardı. Türkçe konuşmayan Yahudilere müdahale ediliyor ve gazeteler Türkçe konuşmadıkları sürece Yahudileri boykot etmek gereğinden söz ediyorlardı.

1930 Aralık ayında Menemen'de Kubilay olayı oldu. Bu Türkiye Cumhuriyeti'nin rejimi iyice oturduktan sonra meydana gelmiş önemli tek tepkisel olaydır. İzmir'e bağlı Menemen'de, bir şeyh, etrafına topladığı bir grupla "şeriat isterük" diye ayaklandı. Yahudi Yosef Ben Hayim'in dükkanı olay yerindeydi. Kubilay'ın başı kesilirken herhalde korkudan el çırpıyordu. Bazı kesimler olayda Yahudi parmağı olduğunu iddia ettiler. Hükümetin çok sıkı önlemleri bu tür oyunları önledi. Mahkeme olayla ilişkisi olan otuz iki kişiyi idama mahkum etti. Bu otuz kişi asıldılar. Aralarında bir anlık korkusunu yaşamıyla ödeyen Yosef Ben Haim'de vardı. Bu olay 1934 yılında meydana gelecek olan Trakya olaylarında da malzeme olarak kullanılacaktır.

1930'ların ilk yılları Yahudiler için bireysel açıdan iyi yıllardı. Herkes kendi evinde ve kendi içinde yasaların tanıdığı hak ve görev çerçevesinde

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

MÜHÜRÜZÜM

güvenlik refah ve özgürlük içinde yaşayabiliyordu. İktisadi durum gittikçe düzeliyor, dünyadaki iktisadi kriz ortalığı kasıp kavururken, Türk ekonomisi uygulanan devletçilik sistemiyle ileriye gidiyor, hemen hepsi kentli olan Yahudilerin de yaşam düzeyleri yükseliyordu. 1927 yılından beri duyulan hoşgörü ve iktisadi durumdaki düzelme, 1930'lu yıllarda Yahudilerin dış ülkelere göç etmelerini durdurdu, hatta zamanla, özellikle Almanya'da Nazilerin iktidara gelişi olan 1933 yılından sonra dışarıdan Türkiye'ye göç başlar.

C-Almanya'da Nazilerin İktidarı ve Türkiye'deki Etkileri

1933 yılında Hitler'in İktidara geçişi, Türkiye'de Yahudiler açısından iki önemli olayın meydana gelmesine sebep oldu. Bunlar;1934'teki Trakya olayları ve Almanya'dan kaçan Yahudi Profesörlerin üniversitemizde kabul görmeleridir.

Almanya'nın manevi alandaki en önemli temsilcilerinin kitle halinde sürgüne yollanması, 30 Ocak 1933 tarihindeki iktidara el konmasından hemen sonra başlamış ve yeni rejimin muhaliflere karşı acımasızca bir savaş halinde Yahudiler aleyhindeki kampanya ile birlikte sürdürülmüştür.⁷ Nisan tarihli "Devlet memurları statüsünün yeniden belirlenmesi" adında bir yasa çıkarılmıştır. Alman yüksek okullarındaki öğretmenlerin kitle halinde sürülmesi için aynı kanunun 3 ve 4 üncü maddeleri önemli hükümler getiriyordu: Madde 3: "Ari ırktan olmayan memurlar emekliye ayrılırlar..."Madde 4: "Şimdiye kadarki faaliyetleri dolayısıyla milli devlet için her an ve her türlü tehlikeyi göze alacağı hususunda kanaat vermeyen memurlar işten çıkarılabilirler."⁶ Böylelikle, hoşça gitmeyen bütün memurların ve özellikle Alman üniversitelerindeki hocaların işten atılabilmeleri için gerekli hukuki gerekçe sağlanmış oldu.

Bu arada Türkiye'de, İstanbul Üniversitesi'nin reformuyla uğraşılıyordu. Bazı öğretim üyelerini görevlerine son verildi. Yeniden yapılanma 1933 yılında uygulandı. Tam o sırada Almanya'da bütün Yahudi bilim adamları ırkçı Nazi yönetiminin yasaları gereğince üniversitelerden atılmışlardı. Bunlar İsviçre'de bir dernek kurup işsiz kalan hocaları diğer ülkelerin üniversitelerinde istihdam edilmek üzere yerler arıyorlardı. Derneğin başında Albert Einstein vardı. Dernek genel sekreteri Profesör Schwartz Türkiye'ye geldi ve Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Hatipoğlu ile görüştü. Reşit Galip bu görüşme dolayısıyla, "İstanbul'u feth ettiğimiz zaman hata ettik. Bizans ilim adamlarını elimizde tutamadık. Onlar Avrupa'ya gidip Rönesans'ı

⁶ Klaus-Detlev GROTHUSEN, "1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü", *Bellekten*, sayı 180 T.T.K. Ankara, s.537

MÜCAHİT DÜZGÜN

gerçekleştirdiler, şimdi bunu telafi edeceğiz.” şeklinde konuşmuştur. Reşit Galip ilk anda otuz dört Yahudi ilim adamına İstanbul Üniversitesi’nde görev verdi. Görüşmeden sonra Schwartz İsviçre’ye “bir değil otuz dört kere “evet alıyoruz” yanıtı var.” diye telgraf çekmiştir.

Bu otuz dört ilim adamı, genellikle dünya çapında ünlü kişilerdi, aralarında Nobel ödülünü kazananlar da vardı. Zamanla bu otuz dört ilim adamına eklenenler oldu. İstanbul Üniversitesi dışındaki Türk yüksek öğretim kurumları da Alman Yahudilerinden personel aldılar. Bir yıl içinde sayıları elliye aştı. Bundan sonraki yıllarda da Almanya’dan Yahudi göçü devam etti. Yahudiler Türkiye’nin bu tutumunu her zaman övgü ve minnetle anmışlardır.

Ünlü tarihçi Eric Hobsbawm iki dünya savaşı arası dönemi “Katastrof Çağı” diye niteler. Diğer bir deyişle 1919-1939’u kapsayan yirmi yıllık evre, iki dünya savaşı dışlanırsa, gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan 20. Yüzyılın karanlık dönemidir. Demokrasi giderek geriler, yerini otoriter ve totaliter rejimlere bırakır aynı dönemde birçok ülke dışa kapanır. Aşırı milliyetçi, kimi kez ırkçı eğilimler güçlenir. Bu arada antisemitizm başta Almanya olmak üzere, değişik çevrelerde yeşerecek ortam bulur. Antisemit esintiden, sınırlı da olsa, Türkiye’de payını alır. Trakya olayları bunun somut örneğidir.

Almanya’da Nazizm’in yükselişine sahne olan 1930’lu yıllarda, anti-semitizm de buna bağlı olarak yoğun propaganda olanağı buluyordu. Bu fırtınadan kaçan Yahudiler için Türkiye bir umut kapısıydı. Gelenler, Türkiye üzerinden bugünkü İsrail’e ulaşmaya çalışıyorlardı. Ancak, anti-semitizm dalgası Faşizmle birlikte yayılıyor ve hemen hemen her ülkede az-çok olduğu gibi Türkiye’de de kendine taraftar bulabiliyordu.

Öte yandan 30’lu yıllar Türkiye için farklı anlamlar da taşımaktadır. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalarla, “Büyük ve Şanlı Türk Ulusu” yaratma projelerinin yürürlüğe konduğu, öz Türkçe konuşma, Türk kimliği, vb.. üzerine yoğun çalışmaların gerçekleştirildiği bir dönemdir 1930’lu yıllar. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan azınlıklar için oldukça zor bir dönemdir.

Ancak Türkiye, 30’lu yıllarda rejimin kapanmasına karşın hiçbir zaman Balkan diktatörlüklerinin çizgisine girmez. Savaş öncesi halk arasında Avrupa’daki gelişmelerin etkisiyle antisemit görüşler revaç bulduğu bir dönemde Cumhuriyet hükümeti ırkçılığa sıcak bakmaz. Kıta Avrupa’sındaki hakim ırkçı-militer düşünceye pirim tanımaz. II. Dünya Savaşı yaklaştıkça “şef” sözcüğü zaman zaman kullanıldıysa da meclis hiçbir zaman kapatılmaz. Bu dönemde Balkanlarda olduğu gibi ne devlet terörü uygulanır, ne de kaba kuvvet ve işkenceyle toplumsal katmanlar yıldırılır.

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

Tek Parti döneminde “Trakya Yahudileri Olayı” ya da “Trakya Olayları”⁷ diye bilinen gelişmeler tarih kitaplarında yer almaz. Türkiye Yahudileri üzerine yazan kimi yazarlar da konuya pek değinmezler, ya da değinseler bile İnönü'nün antisemitizm konusunda güçlü bir çıkış yaptığını vurgulayarak Trakya'daki gelişmeleri geri plana iterler. Almanya'da Nazilerin iktidara geçişlerini kamuoyu ve iktidar çevreleri iyi karşılamadı. Özellikle büyük gazetelerin çoğu Nazizmi red ettiler. Bununla beraber, az da olsa bazı kişi ve gruplar Nazizme sempati ile baktılar.

Bu eğilimin önde gelen kişisi Cevat Rifat Atilhan idi. Birinci dünya savaşında Sina cephesinde Teşkilat-ı Mahsusa'da yüzbaşı olarak görev yapmış ve kendi ifadesine göre yüzlerce Yahudi casusun yakalanmasını sağladığı gibi onlarcasını da kendi elleriyle asmıştır. İdeolojik bakımdan Atilhan Turancıydı. Önceleri “Anadolu” adlı bir gazete çıkarmış ve burada anti-semitizmi yaymaya çalışmıştı. Birçok Antisemit kitap da yazıp yayınlamıştı. Yetkililer bu kişinin faaliyetlerine son verdiler. Bunun üzerine Almanya'ya giderek birkaç ay Nazi Partisinin en önde gelen tahrikçisi Julius Streicher'e misafir oldu. O yıl Bavarya'da Yahudilere karşı uygulanan boykotu yönetmişti. Cevat Rifat misafirliği sırasında, Nazi usullerini, özellikle güç kullanma ve yıldırma yöntemini gördü ve öğrendi. Naziler onu “Herr Major” olarak çağırıyorlardı.⁸

Almanya'dan dönüşünde yanında Nazilerin sağladığı birçok antisemit malzeme ve Almanlardan aldığı para vardı. İstanbul'da antisemit “*Milli İnkılap*” dergisini çıkarmaya başladı. İlk kez bir Türk yayını kendisini açıkça antisemit olarak tanıtıyordu. Derginin adının hemen altında “Taşkın milliyetçi, siyasi mecmua” ibaresi olup Yahudilerden ve Yahudi kurumlarından reklam kabul etmeyeceğini ilan ediyordu. Kapakta, Pan-Türkizmin simgesi Bozkurt bulunuyordu. Dergide Nihal Atsız gibi tanınmış Pan-Türkçüler yazı yazıyorlardı. Antisemist deyim ve sloganlar ve özellikle Alman antisemist dergi “*Der stuermer*” in klişeleri ile basılan antisemit karikatürler sayfalarının en önemli kısmını teşkil ediyorlardı. Milli İnkılap dergisinin birçok sayfası Türk Yahudilerine ayrılmıştı.⁹

Türkiye'nin, çeşitli eğilimlerdeki birçok gazetesi ‘*Milli İnkılap*’taki açık antisemitizme karşı çıktılar. İlimli solcu Vala Nurettin, Ankara'nın “Haber” gazetesinde Cevat Rifat'a karşı yazılar yazdı ve Türkiye'de bir Nazi akımı doğurabileceği gerekçesiyle “*Milli İnkılap*”ın kapatılmasını istedi. Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım, 20 Mayıs 1934'te “Türkiye'de Antisemitizm var

⁷ Bkz: 1-Zafer Toprak, *1934 Trakya Olaylarında C.H.F.'nin Sorumluluğu*, *Tolumsal Tarih Dergisi*, sayı 34 s.19 2-Avner LEVİ a.g.e. s.100-120 3-Rifat N. BALI, *1934 Trakya Olayları*, *Tarih ve Toplum Dergisi* sayı: 186 ve187

⁸ Avner LEVİ, a.g.e. s.102

⁹ Avner LEVİ, a.g.e. s.104

MÜCAHİT DÜZGÜN

mıdır?" adlı bir başyazısında, antisemitizmi protesto etti Aynı yazıda, Yahudilere hoşgörü gösterilip, kendilerinin Türk kültürüyle bütünleştirilmeleri ve böylece bunların Türkiye'ye hizmetlerinden faydalanılması gerektiği savunuldu. Buna karşılık uzun zaman Almanya'da yaşayan Mustafa Mermi, Vakit 'te 1 Haziran'da "Hakikat yürüyor" adlı bir karşı yazı yazdı. Mustafa Nermi'nin düşüncelerinde Pan-Türkçülükle, Alman antisemitizmi iç içe geçmiştir.

Bir diğer Pan-Türkçü ve gelecekte bu eğilimin önde gelen isimlerinde biri olacak Nihal Atsız, "Orhun" adlı dergide Pan-Türkçü ve Alman Nazi etkileri taşıyan bir ihtar yazısı yazdı. Bu yazıya özetle bir göz atıldığında bu kişi ve benzer fikir arkadaşlarının Yahudiler hakkındaki düşüncelerini açıkça anlayabiliriz. Şöyle yazıyor Nihal Atsız:

"Yahudi denilen mahluku dünyada Yahudi'den ve sütü bozuklardan başka hiç kimse sevmez. Çünkü insanlık daima kuvvete, kahramanlığa ve iyiliğe tapıldığı halde Yahudi zilletin, korkaklığın, kötülüğün ve seciyesizliğin örneği olmuştur.

Dilimizdeki "Yahudi gibi", "çiftlik etme", "çift çarşısı", "havraya benzemek", "Yahudi'den yumurta alan içinde sarısını bulamaz" gibi sözler bu alçak millete ırkımızın verdiği değeri gösterir. Bu yalnız bizim memleketimizde böyle değildir. Almanya'dan kovulan Yahudileri kabul etmek misafirperverliğinde bulunan Fransa'da bile Yahudiler hakkında en basit iltifatın "pis Yahudi" terkibi olduğunu o memlekete gitmiş olan arkadaşlarımız söylüyor.

...İkide bir Yahudileri Türkleştirme cemiyetleri kurarak bizi kandırmağa çalışacaklarına namuslu Türk tebaası olarak kalsınlar yetişir.

Çünkü biz onların Türkleşeceklerini asla ummadığımız gibi bunu istemeyiz de. Çamur ne kadar fırına verilse, demir olmayacağı gibi, Yahudi de ne kadar yırtınsa Türk olamaz. Türklük bir imtiyazdır, her kula, bilhassa Yahudi gibi kullara nasip olmaz. Onlara yapılacak ihtar şudur: Hadlerini bilsinler. Sonra biz kızarsak Almanlar gibi Yahudileri imha etmekle kalmaz, daha ileri gideriz: Onları korkuturuz. Malum ya ataların sözüne göre Yahudi'yi öldürmektense korkutmak yeğdir"¹⁰

Yahudi toplumu bunlara cevap verme ve hukuki yoldan mücadelenin faydasız olduğunu anladı. Yahudi toplumu idare heyeti toplanarak, Başbakana bir dilekçe ile başvurup yardımını istemek kararı aldı. 23 Mayıs 1934 tarihli dilekçede Yahudilerin sadakati dile getirilerek, birkaç haftadır birkaç gazetede, özellikle Milli İnkılap'ta toplumun Yahudilere karşı tahrik edildiği anlatılıyordu.

¹⁰ Orhun, sayı 7 s.139-140 1934

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

Sonuçta, iki gün sonra dilekçe elden götürülerek 25 Mayıs'ta Başbakan Müşaviri'ne resmen teslim edildi. Müşavir dilekçeyi inceledikten sonra, İçişleri Bakanlığı'na havale etti. Dilekçe sonra sırasıyla Emniyet Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı ve en son Matbuat Müdürlüğü'ne ulaştı. Bütün bu mercilerde durumun inceleneceği ve gereğinin yapılacağına söz verildiği gibi, hükümetin gazetelerdeki antisemitizme karşı olduğu söylendi. Gerekli idari ve hukuki işlemlerin çok zaman alabileceği belirtilip, bu arada Yahudilerin endişelenmelerini gerektiren bir durumda olmadığı vurgulandı.

Dilekçeden vaad ve tesellilerden başka sonuç çıkmadı. Bürokrasiye takılıp kaldı. Bu arada Milli İnkılap ve aynı çizgideki diğer gazetelerdeki saldırılar ve tahrikler artarak ve çeşitlenerek devam etti.

O günlerde mecburi iskan yasası çıkarıldı. Bu yasaya göre bazı halk kesimleri bir bölgeden diğerine göçe, belli yerlerde oturmamaya zorunlu kılınyorlardı. Yasa Doğu ve Güneydoğu Anadolu için hazırlanmıştı. Fakat 1934 Haziran'ında Mecburi İskan Kanunu ile antisemit kampanya tehlikeli bir yolda rastlaştılar. Bu yasadan doğan ilhamla antisemitler, "Hükümet ve İsmet Paşa bütün Trakya Yahudilerinin İstanbul'a sürgünlerini istiyorlar" sözlerini yaymaya başladılar. Trakya şehirlerindeki antisemit kampanya İsmet Paşa'nın adı arkasına sığınarak yapıldı. Yahudilerin imdat çağrılarına karşı yetkililerin ilgisizliği ve en ufak bir önlem almamaları Yahudilerde hiç güven bırakmadı.

Çanakkale'de uygulanan ticari boykot fiziki saldırılara dönüştü. Bazı yağma, para sızdırma, dayak ve ırza geçme olayları oldu. Yahudiler kentin valisine ve Cumhuriyet Halk Partisi şubesine başvurdular. Bunun üzerine yetkililer Yahudilere polis koruması sağladılar. Birkaç gün geçici bir yatışma oldu. Polis koruması kaldırılır kaldırılmaz, Yahudilere saldırılar yenilendi. 24 Haziran günü, kentin önde gelen Yahudilerine imzasız tehdit mektupları geldi, kenti derhal terk etmezlerse öldürüleceklerdi. Kentin iki binin üzerindeki Yahudileri her şeylerini bırakıp İstanbul'a sığındılar. Türkiye'de basın olaylar hakkında tek bir kelime yazmadılar. Yetkililer en ufak bir işlem dahi yapmadılar. Her şeyin İsmet Paşa ve Hükümetin bilgisi dahilinde yapıldığı kanısı paniği daha da artırdı.

3 Temmuz gecesi azgın bir güruh Kırklareli'nde Yahudilerin evlerine saldırdı. Bu olayın Almanya'daki uzun bıçaklar gecesinden iki gece sonra olması bunlardan esinlendiği kanısını uyandırmaktadır. Kentin valisi tatildeydi. Olaylar bütün gece devam etmesine rağmen Yahudiler hiçbir yetkiliden yardım görmediler. Çanakkale'deki olayların aynısı yaşandı. Bu arada Kırklareli'nden kaçanlar Edirne'ye vardılar. Anlattıkları feci olaylar, Trakya'nın en büyük kenti Edirne'deki büyük Yahudi toplumunu da paniğe soktu. Edirne Yahudileri de evlerini barklarını bırakıp kaçmaya başladılar. Geride kalan ev ve dükkanlar yağmadandı. Uzunköprü'de yetkililer bir taraftan Yahudileri fiziki saldırılardan

MÜCAHİT DÜZGÜN

korurken diğer taraftan "hükümet gitmenizi istiyor" şeklinde beyanatta bulundular. Uzunköprü'nün bütün Yahudileri, her şeylerini bırakıp kaçmak zorunda kaldılar.

Aynı gece Trakya'nın Silivri, Babaeski, Lüleburgaz, Çorlu ve Lapseki kent ve kasabalarında da saldırılar oldu. Tekirdağ, Keşan ve Gelibolu'da olaylar sözlü saldırı olarak kaldılar.

4 Temmuz günü, Trakya'nın on-on beş bin kadar olan Yahudilerinin çoğu İstanbul'a vardılar. Türk basını olayları yazmaya başladı. Basın genel olarak baskı ve tehdit sonucu Trakya Yahudilerinin İstanbul'a kaçtıklarını söyledi.

Kırklareli, Edirne ve Lüleburgaz'da olayların çıkmasından günler önce Yahudi aleyhtarı bildiriler dağıtılmıştı. Günler süren boykotlar vardı. Birileri halkı Yahudilere karşı tahrik ediyor ve Yahudi mağazalarından alış-veriş etmemeleri konusunda tehdit ediliyordu. Ancak, bu olayların birkaç çapulcunun işi olmadığını düşündüren en önemli veri, olayların Trakya'nın farklı bölgelerinde, hemen hemen aynı anda, en azından aynı günde çıkmış olması.

Olayların doğrudan sonucu olarak Trakya'da Yahudi nüfusu azaldı, Yahudiler İstanbul'da toplandı. Türkiye'den yurt dışına bazı göç olayları da oldu. Türk toplumu içinde marjinal dahi olsa, Yahudilere saldırarak, ideolojik, iktisadi veya kültürel nedenlerle antisemitizme eğilebilecek gruplar bulmak mümkündü.

D-Savaşa Doğru Türk Yahudileri

1934 yılında özel bir yasa, vatandaşların, dini ibadet yerleri dışında dinlerini simgeleyen farklı elbiseler giymelerini yasakladı. Bunun ardından Türklerle azınlıklar arasında gözle görülür dış farklar kalmadı. Aynı yılda diğer bir yasa, Paşa, Bey, Mösyö, Madam, vb.. gibi sıfatların kullanılmasını yasakladı. Herkes için ortak Bay, Bayan sıfatları kullanılacaktı. Özel soyadı kanunu, herkesin bir soyadı taşımasını öngörüyordu. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle, birçok azınlık mensupların Türk soyadları aldığı görüldü. Bu arada özel adlarını dahi değiştirilip Türkçe adlar alanlar oldu. Örneğin, Yahudi Şair Abraham Naon adını İbrahim Nom'a çevirdi. Gazeteci, sosyolog ve düşünür Moiz Kahen adını Tekin Alp'e çevirdi.

1935 yılında azınlıkların Türkleştirilmesi yolunda önemli bir adım daha atıldı. Cumhuriyet devrinde ilk olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinde Yahudiler aday olarak gösterildiler: Dr. Abravya Marmares ve

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

İbrahim Nom modern ve etkin bir seçim kampanyasıyla düşünce, plan ve ideallerini seçmenlere ayrıntıyla sundu. Genel olarak, liberal olarak özetlenebilen bir program ileri sürdü. Seçimler sonunda bağımsız milletvekili olarak T.B.M.M.' ne girdi. Aynı yıl Filistin'de her yıl düzenlenen Makabi oyunlarına Yahudi sporcuların katılmasına izin verildi. Bu sporcular Bar-Kohva adlı spor kulübündendirler. Aynı yıl Filistin'den Ha-Koah adlı futbol kulübü, İstanbul'a gelerek dostluk maçları yaptı. Bu, özellikle o zaman giderek artan Arap-Yahudi gerginliği açısından önem taşıyordu. Türk önderleri, sık sık Türkiye'de antisemitizme müsaade edilmeyeceğini tekrarladılar.

1936 yılında azınlıkların faaliyetlerini çok sınırlayan iki yeni yasa çıktı. Birincisi, yeni Cemiyetler Kanunu olup, Yahudi kurumlarının çalışmasını o kadar sınırladı ki, örneğin Bene Berit, Ozer Dalim gibi çoğu kurum kapanmak zorunda kaldılar. İkincisi Vakıflar Yasası olup, yasa her vakfın tek bir müteveli tarafından yönetimini öngördü. Artık bir müteveli heyeti mevcut olmasına imkan yoktu. Yahudi toplumunun bütün varlığı vakıf durumundaydı. Yeni durumda bu son yol da kapanmış, toplumun bir yönetim heyetine sahip olması önlenmişti. Bundan sonra ne genel kurul toplantıları, ne de yönetici seçimleri yapılabilecekti.

1937 yılında İstanbul Yahudi toplumu başkanı Marsel Franko Türk basınında dil ve kültür konusunda açık bir mektup yayınladı. Bu mektubunda Yahudi önde gelenlerinin görüşlerini sundu. Marsel Franko mektubunda, dil konusunun önemini kabul etmekle beraber, asıl önemli olan noktanın Türk gibi düşünmek ve duygulanmak olduğunu söyledi. Yahudilerin Türk toplum ve kültürüne kaynaşmaları, Yahudilere yalnız ilke olarak değil, gerçekte de tam bir eşitlik verilmesine bağlıydı. Marsel Franko Türk kültür ve sosyal kurum örgütlerinin Yahudi gençlerine açık tutulmalarını istedi.

1938 yılında Avrupa bunalımı ağırlaştı. Buna paralel olarak çeşitli ülkelerde antisemit olaylar arttı. Bu olaylar, Türkiye'de de daima yankılar uyandırdı. Basın tüm ayrıntılarıyla her şeyi yazdı. Avrupa antisemitizmin etkisinde kalan milletvekili Sabri Toprak, T. B. M. M. 'ne iki yasa tasarısı sundu. Birincisinde, Türkiye'ye Avrupa veya Filistin'den Yahudi mültecilerin girişlerinin sınırlanması isteniyordu. İkincisinde ise Türkiye'de azınlıkların Türkçeden başka dil kullanmalarının yasaklanması, kullananların cezalandırılması diğer taraftan, azınlıkların Türk adları almalarının veya müslüman olmalarının da yasaklanması isteniyordu. Mecliste tasarıları yaparken yaptığı konuşmada Sabri Toprak Yahudilerin güya Türkiye'de sadakatsizliğini kanıtlayan bazı olaylar sıraladı. Konuşması yalnız Yahudilerle ilgiliydi ve diğer azınlıklara hiç değinmedi. Tasarılarının ikisi de reddedildi. Cumhuriyet Halk Partisi resmi organı Ulus gazetesi bu yasa tasarılarına 12 Ocak 1938'de bir başyazı ayırdı ve tasarıları kınadı. Yazıda Türkiye Cumhuriyeti'nde bütün

MÜCAHİT DÜZGÜN

vatandaşların yasalar korunmasında oldukları, eşit haklara sahip oldukları, can, mal ve şeref güvenliği içinde yaşadıkları vurgulandı. Ulus söze devamla, yalnız Anayasa ve diğer yasaların çerçevesinde, milli amaç ve çıkarlara göre hareket edilmesini ve dış ülkelerde meydana gelen bize yabancı olaylardan ilham alınmamasını istedi.

26 Ocak 1938 tarihli Ulus gazetesinde Celal Bayar'ın Yalova ziyareti sırasında gazetecilerle sohbetinde *"Yurdumuzda bir Yahudi meselesi yoktur. Hatta hiç azınlık sorunu yoktur. Dış etkiler altında yapmacık bir Yahudi sorunu yaratmaya niyetimiz yoktur. Dış cereyanların bizi etkilemesine izin vermeyeceğiz."* Diye konuştu.

Söz konusu iki yasa tasarısı dış olaylardan esinlenmişlerdir.

1938 yılında, Türkiye Yahudilerinin, Almanya ile ilgili her şeyden uzaklaşmaları daha belirgin oldu. Türk gazeteleri ara sıra konu ile ilgili haber ve tartışmaları gündeme getirdi. Türkiye Yahudilerinin Alman kaynaklı her şeyden kaçmaları bireysel ve ani bir durumdu.

O zamanlar İstanbul'un en önemli ve saygın otellerinden Tokatlıyan Almanlar tarafından satın alınmış ve otel kapısına çok büyük gamalı haç taşıyan bayraklar asılmıştı. Yahudiler bu otele gitmeyi protesto ettiler.

22 Temmuz 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi, Yahudilerin Tokatlıyan'a gitmemelerini Türk çıkarlarına aykırı gördü. Diğer gazeteciler Yahudilere hak verdiler. Yahudiler ise bir boykotun söz konusu olmadığını ileri sürdüler.

10 Kasım 1938'de devletin kurucusu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk hayata gözlerini kapadı. Yerine İsmet İnönü seçildi. Celal Bayar Başbakan oldu. Birkaç ay sonra yerini Dr. Refik Saydam'a bıraktı. Önderlerin böyle değişmesi, Türk Hükümetinin ne uluslararası sorunlarda, ne de Yahudilere karşı tutumlarında bir değişiklik getirmedi.

1939 Nisan'ında azınlıkların laik idare heyetlerine sahip olmaları yasaklanırken dini kurum ve idare heyetlerinin mevcut olmasına izin verildi. Özetle, yurt dışındaki olaylar ve eğilimler Türkiye'nin iç siyasetinde bir değişiklik doğurmadı. Yahudilerin kültür ve dil bakımından Türkleştirilmeleri tek resmi araç kaldı.

E-İkinci Dünya Savaşı ve Türk Yahudileri

İkinci Dünya savaşında Türkiye tarafsız bir politika izledi. Bunun yanında özellikle Almanya Türkiye'yi yanına çekebilmek için çok çaba harcadı.

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

Alman büyükelçisi eski Başbakan Franz von Papen vasıtasıyla Türkiye'ye devamlı baskı vardı.

Bu baskılar yanında Almanya Türk kamuoyunu Türkiye'nin Almanya ile birlikte savaşa katılması için etkilemeye çalıştı. Gazeteciler, askerler, fikir, sanat ve ilim adamları sık sık Almanya'ya davet edildiler. Cephelerde gezdirilip Alman askeri gücünü gözleriyle gördüler. Almanya'nın eline esir düşmüş olan müslümanlardan gönüllü birlikler kurup Ruslara karşı bu birlikleri savaştırma deneyi bazı Türkleri çok etkiledi. 1941 sonrası bazıları Turanı kurmak için Almanya'nın yanında savaşa girilmesini istiyorlardı. Birçok bakanlar dahil devletin diğer önde gelenleri, Alman eğilimi gösteriyorlardı. 1941 ve 1942 yıllarında askeri okullara aday yazıldığı sırada, Savunma Bakanlığı, koşullar arasında, adayların Türk ırkından olmaları koşulunu da koydu. Bu Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk olarak ırk unsuruna resmen değinmeydi.

Türkiye'ye yabancıların girmesine sınırlamalar getirildi. Ancak, Türkiye'nin kapıları Yahudi mültecilere asla kapanmadı. Türk vatandaşı Yahudilerin seferberliklerinde farklı işlem yapıldı. Birçoğu yalnız Yahudilerden kurulu birliklere yerleştirildiler. Silah ve görev verilmeden kötü koşullar altında tutuldular. 1940-1943 yılları arasında Yahudilerle ilgili olarak birbirleriyle çelişen birçok işlem yapıldı.

1942 yılında Başbakan Dr. Refik Saydam vefat etti. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Başbakanlığa getirildi. Saraçoğlu sağ eğilimli idi. Yeni Başbakan olduğu günlerde gazetecilerle konuşurken, Saraçoğlu milliyetçiliğe değinerek; "Bu yalnız ırk değil, bir kültür meselesidir." dedi. Bu sözlere göre, ırk Türk milliyetçiliğinin tek olmasa dahi önemli malzemelerinden biriydi. Türkiye Cumhuriyeti'nde ırkçılık ilk defa ve bu kadar yüksek dereceli bir kişiden destek görüyordu.

1942 yılında Behçet Uz'un liberal politikaları çöktü. Çeşitli denetim ve sınırlamalara gidildi. Fakat para değerini kaybetmiş ve ekonomi zayıflamıştı. Hükümetin tutarsız politikaları durumu daha da ağırlaştırıyordu. Hükümetin bu durumu çözmek için bulduğu çarelerden biri de Varlık Vergisiydi. Varlık Vergisi Türk Yahudilerini derinden yaralamıştır. Daha sonra Yahudilerin bir kısmının İsrail'e göç etmelerinin önemli bir nedenini oluşturacaktır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın ve Nazilerin işgali eşiğinde olan Türkiye'de yaşayan azınlıklar arasında en çok Yahudiler dehşete kapıldılar. Dehşete kapılmanın nedeni Nazilerin baskısıyla Türkiye'deki Yahudilerin de temerküz kamplarında toplattırılıp soykırıma tabi tutulacakları söylentileri oldu. Dönemin Türkiye'deki Alman büyükelçisi Franz Von Papen'e 24 Şubat 1942 tarihinde bir suikast girişiminde bulunulması da Türkiye Yahudilerini daha çok endişelendirdi. Yahudi vatandaşların endişeleri Hitler'in bu suikastı Yahudilerin

MÜCAHİT DÜZGÜN

tasarladıklarını iddia edip Türkiye Yahudilerinden almayı tasarladığı intikam planını daha hızlı yürütebilmesi ihtimalinin mevcudiyeti oldu. Ancak bunlar sadece söylentiden ibaret olup hiçbiri gerçekleşmedi.

1943 ilkbaharından sonra Alman tehlikesinin Türk sınırlarından uzaklaşmasıyla beraber Türkiye tekrar Batı'ya yaklaşmaya başladı. Buna paralel olarak Türkiye'nin savaştan sonra çok partili demokratik rejime dönüşü hazırlandı, bu arada Yahudilere karşı bazı çevrelerin baskısı bertaraf edildi. Zamanla, aşırı sağcı gruplara karşı sert önlemlere başvuruldu. Bu önlemlerin arkasında günlük siyasete müdahalesini arttıran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün olduğu görülüyor. İnönü kendisini Türkçü değil, Türk milliyetçisi olarak tanımladı ve "biz ne ırkçıyız, ne de Turancı" diye ekledi. Varlık Vergisi kalıntıları temizlendi, borçlar silindi, tutuklamalar bitti. Aynı yıl içinde gazetelerde Yahudilere karşı yazılar durdu. Yine aynı yıl Profesör Avram Galanti Niğde'den milletvekili seçildi.

1944 yılında Türkiye Almanya ile ilişkilerini kesmiş ve bundan sonra Türkiye'den Yahudilere yardım açık ve kitlesel bir hal almıştır. Özellikle, Bulgaristan ve Romanya Yahudilerinin kitlesel olarak, kara veya deniz yoluyla Türkiye'den Filistin'e geçmelerine izin verilmiş, binlerce Yunanistan ve Rodos Yahudilerinin Türkiye'ye sığınmalarına olanak tanınmış ve Fransa, İtalya, Belçika'daki binlerce Türk vatandaşı Yahudi kurtarılmıştır. Bu arada bazı Türk gemileri de Filistin'e mülteci taşımışlardır. Selanik dahil Batı Trakya'dan deniz yoluyla Türkiye'ye sığınanlar "kazazede" sayılmış, kendilerinden hiçbir belge aranmaksızın Türkiye'de kalmalarına ve Filistin'e geçmelerine izin verilmiştir.

1945 yılında din ve ırk şartı aranmaksızın her Türk vatandaşının Harp Akademileri'ne girebilecekleri açıklandı. Bir ay sonra iki Yahudi vatandaşı Harp okuluna başvurdu. Bu haber üzerine bir yazı yazan Orhan Seyfi Orhon bu habere sevindiğini belirtti ve "Harp Okuluna girmek istemek, Türklüğü, Türk harsını, Türk vatanını candan sevmek ve benimsemek demektir...Ben şimdiden bu iki Musevi vatandaşın birer Türk subayı halinde, kılıçlarını vatan sevgisi gibi havada parıldatarak yıllarca ayrı kalmış bir cemaati muzaffer adımlarla milli birliğe doğru çekip götürdüklerini görür gibi oluyorum". diye yazdı.

1944-1946 yıllarında çok partili rejime geçilmiş, yeni partilerin kurulmasıyla beraber siyasette genel bir liberalleşme meydana gelmiştir. Bu gelişmeler derhal ve olumlu olarak Yahudilere yansımıştır. Partiler Yahudilere açılmışlardır. 1946 seçimlerini C.H.P. kazandı. Cumhurbaşkanı İnönü Başbakanlığı Recep Peker'e verdi. Yeni Başbakan, hükümetin kurulmasıyla beraber milliyetçilik ve milli kimlik hakkındaki görüşlerini topluma sundu. Recep Peker'e göre demokratik rejim mutlak eşitlik gerektirirdi. Azınlıkların her türlü eşitliğe ve tüm haklara sahip olmaları şarttı. "Eğer geçmişte bazı

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

sınırlamalar ve sakatlıklar olmuşsa, biz bunu derhal düzeltmeliyiz” diye ilan etti ve bu bağlamda anti-semitizme de değindi ve “20. Yüzyılın yüzkarasıdır!” dedi.

Kısaca, İkinci Dünya Savaşının son yıllarından başlayarak Türkiye'nin dış ilişkilerinde, siyasi rejiminde, ideolojisinde ve iktisadi alanda Yahudilerin durumu giderek iyileşti.

İsrail Devleti'nin kurulması Türk Yahudilerinden hiç olmazsa önemli bir bölümünün bir yol ayrımına gelmeleri demek olmuştur. O güne değin Türk topraklarını kendileri için bir “vatan” olarak gören Türkiye'de yaşayan Yahudilerin, bu devletin kurulması ile artık soydaşlarına ait bir ülke, bir devlet vardır.

İsrail Devleti'nin kurulması, Türk Yahudilerinin bir bölümünün İsrail'e göç etmelerinin genel nedenidir. Olaya daha yakından bakacak olursak kimileri için daha kişisel nedenlerin olduğu da görülecektir: daha yüksek ücret, iyi bir iş,dini duygular v.s...İsrail'e göç eden Türk Yahudileri'nin Türk toplumu ve Türkiye için genelde olumlu anı ve izlenimlere sahip oldukları da belirtilmelidir.¹¹

1948'de modern Yahudi tarihinin en önemli olayı, İsrail Devleti'nin kuruluşu gerçekleşti. 1947-1948 yıllarında Türkiye Arapların tezini destekledi. Bunun en önemli nedeni islami dayanışma idi. Ayrıca İngiltere'ye çok yakındı. İngiltere ise İsrail'in kurulmasına karşı idi. Birleşmiş Milletler'deki o hayati oylamada Türkiye, İsrail'in kurulmasına karşı oy kullandı. Birleşmiş Milletler kararı, Yahudi tezine uygun olarak Filistin'in ikiye bölünmesini bir bölümünün Yahudilere verilmesi yolundaydı. Bu kararın sonucunda İsrail Devleti kuruldu. Fakat derhal Arap devletlerinin ortak saldırısına uğradı. Bu ilk İsrail-Arap savaşında Türkiye tarafsız kaldı,fakat kamuoyunun çoğunluğu Arapları tuttu. Birçok yeni, marjinal, ve özellikle mizah gazeteleri (*Bomba,Dava,Davar*) veya antisemit dergiler ve gazeteler(*Mücadele,Milli İnkılap*) kuruldu. Bunlar özellikle İsrail -Arap savaşı ile ilgilendiler. Savaşın gelişmesini, gerçeklerden uzak tek taraflı ve Yahudileri alçaltıcı bir şekilde verdiler. Bu gazetelerde İsrail ve Türk Yahudileri arasında fark gözetilmedi. Sayfalar yine alay, Yahudi fıkraları ve Yahudi karikatürleri ile doluydu. Hatta bazı gazetelerde Yahudi göçü komünizm oyunu gibi gösterildi. Hatırlanacağı gibi o yıllardaki Sovyetler Birliği-Türkiye bunalımı yüzünden, komünizme yakıştırılan her şey olumsuz anlam alıyordu. Sözde Moskova'nın uygun göreceği an işaret verilecek ve bütün Yahudiler bir anda Türkiye'yi bırakıp İsrail'e göç edeceklerdi. Bütün bunların amacı Türkiye'ye zarar vermek amacı taşıyan bir komünist entrikası olup Sovyetlerin

¹¹ Walter F. WEIKER, *The Unssen İsrailis-Jews from Turkey in İsrail*, Center for Jewish Community Studies, Boston 1988 s.40

MÜCAHİT DÜZGÜN

işbirliğiyle yapıyordu. Bu ve benzeri yayınların sokak dedikodularından fazla bir değeri yoktu. Önemli ciddi gazete ve dergiler genellikle tarafsızdı.

Savaşın bitişiyile dört bin kadar Türk Yahudisi İsrail'e göç ettiler. Türk kamuoyu bu göçü çok kötü bir şekilde karşıladı. Recep Peker'den sonra Başbakanlığa gelmiş olan Hasan Saka hükümeti, Yahudilerin Türkiye'den çıkışlarını yasakladı. Yasak daha sonra değiştirildi,İsrail hariç olmak üzere,yurt dışına gitmek serbest bırakıldı. Bu yasak Arap devletlerinin baskısı ile konulmuştu. Bir miktar Yahudi İtalya ve Fransa yoluyla İsrail'e göç ettiler. Basında Yahudilerin tavrını cesaretle açıklayan Yahudiler çıktı. Dr. Eli Şaul *Demokrat İzmir* gazetesinde bir dizi yazı yayımladı ve yazılarında, Türkiye'den İsrail'e göç eden her Yahudi'nin bir Türk propagandacısı olacağını ve bundan Türkiye'ye sadece fayda geleceğini yazdı. Ona göre, hem sadık bir Türk hem de iyi bir Yahudi olma olanağı vardı ve bu iki olgu birbirleriyle çelişmiyorlardı.

Yahudilerin dolaşım ve göç özgürlüklerindeki sınırlamalar uzun sürmedi. 1949 yılında Şemsettin Günaltay Hükümeti bu sınırlamaları iptal etti. Türk Yahudileri, Türkiye'den İsrail'e doğrudan göç edebildiler. Buna ek olarak Türk denizcilik şirketleri İstanbul ve İzmir'den Hayfa'ya gemi çalıştırmaya başladılar. Dört yıl içinde Türk Yahudilerinin çoğu İsrail'e göç ettiler. Bu göç, Türk Yahudilerinin Türkiye'deki yaşam koşullarının her bakımdan mükemmelleştiği bir dönemde oldu. Fakat demokrasi ve onunla beraber hoşgörü,ve iktisadi kalkınma, Varlık Vergisi'ni ve Aşkale'yi derhal unutturamamıştı. Toptan göç 1941-1943 yıllarındaki zorluklardan doğdu.¹²

Bu kötü durum kısa sürede yerini iyi ilişkiler ve işbirliğine bıraktı. Genç İsrail Türkiye'de çok sempati topladı. Çölün yeşermesi, ilim,sanat, kültür,iktisat ve hatta askeri alanlardaki başarıları için çok olumlu şeyler söylendi. Türkiye, İsrail devletini Orta Doğu'nun tek demokrasisi olarak gördü. İki devlet komünizmin yayılmasına ve teröre karşı beraber çalıştılar. Suriye ile Türkiye ve Mısır ile Türkiye arasında sık sık görülen gerginlikler İsrail-Türkiye ilişkilerini pekiştirdi. İsrail'e göç eden Türk Yahudileri Dr. Şaul'un önceden söylediği gibi İsrail'de güçlü bir Türk lobisi teşkil ettiler. Ermeni,Rum ve Arapların Türkiye'ye karşı çalışmalarını genellikle onlar dengelediler.

20. y.y.'ın başında Türkiye'de iki yüz bin Yahudi vardı. Bu sayı 1950'lerde kırk bine düştü.¹³ Bugün yetmiş milyonluk Türkiye'de yirmi beş bin kadar Yahudi vardır. Gittikçe standartlaşan laikleşen ve modernleşen toplumda günlük yaşamın birçok yönü açısından Yahudileri komşuları Türklerden ayırt

¹² L' *Etolite du Levant*, 26 Ekim 1948

¹³ Avner LEVI, a.g.e. s.162

TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

eden somut hiçbir şey kalmamaktadır. Yahudilikleri biraz eskinin rüzgarıyla, biraz İsrail'le duygusal ilişkiyle devam etmektedir.

İsrail'e göç etmiş olan Yahudilere gelince, bazılarınca Türkçe konuşmamakla suçlanmış olan yüz bin kadar Türk Yahudisi bugün İsrail'de genellikle Türkçe konuşuyorlar, Türkçe gazete ve dergi yayımlıyorlar, oturdukları binalara Hazar Apartmanı, Sevinç Apartmanı gibi adlar takıyorlar. Yüzyıllardır Türkiye'de "Yahudi" idiler, şimdi İsrail'de "Türk" diye çağrılmaktadırlar.

İsrail kurulduktan ve bir kısım Türk Yahudileri İsrail'e göç ettikten sonra bile, onların Türkiye'ye bağlılıkları, hiç kuşkusuz, yüzyıllar boyunca Türklerin kendilerine gösterdikleri yakınlığın, en güç dönemlerinde ve çaresiz durumlarında dostluk elini uzatmalarının bir sonucudur. Yaşanan bazı zorluklar ise, ulusal devlete geçiş sürecinin getirdiği olması gereken gelişmeleri ve aşırı uç milliyetçi kesimlerin tepkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu zorluklardan Türk ulusunun sorumlu olmadığı bilincindedirler.

Ancak tüm zorluklara rağmen Türk Yahudileri dinlerinin de emrettiği gibi, (Yaşadığım ülkenin yasaları benim yasalarımdır.) örgütlenip devlete ayak bağı olmamışlar, tam tersine örneğin Türkçe konuşma konusunda olduğu gibi "Vatandaş Türkçe konuş!" sloganıyla Türkçe konuşurma birlikleri¹⁴ kurmuşlardır.

Türkiye, Hıristiyanlık dünyasının yüzyıllardır süren Yahudi düşmanlığı nedeniyle, Yahudilerin sağlam bir sığınağı olmuştur. Bundan dolayı minnet hisleri ile doludurlar. Huzur ve güven içinde, toplumla bütünleşerek yaşamışlar, adeta kader birliği etmişlerdir.

¹⁴ Örneğin, 1931'de Muğla'da kurulan Türkçe Konuşurma Birliği